

LIBRIS

We know
books

WILL DURANT

**CELE MAI
STRĂLUCITE
MINTI ȘI IDEI
ALE TUTUROR
TIMPURILOR**

Compilată și editată de **JOHN LITTLE**

Traducere din limba engleză
PAULA MIHAI

LITERA
București

CUPRINS

Introducere	9
CAPITOLUL UNU	
Venerarea fără rușine a eroilor	13
CAPITOLUL DOI	
Zece „cei mai mari“ gânditori	17
CAPITOLUL TREI	
Zece „cei mai mari“ poeți	39
CAPITOLUL PATRU	
„Cele mai bune“ o sută de cărți pentru educație	73
CAPITOLUL CINCI	
Cele zece „culmi“ ale progresului uman	101
CAPITOLUL ȘASE	
Douăsprezece date fundamentale în istoria lumii	119
Indice	133

INTRODUCERE

În 1968, la scurt timp după ce au câștigat Premiul Pulitzer pentru literatură, Will Durant și soția sa, Ariel, au fost de acord să acorde un interviu televizat care a avut loc în casa lor din Los Angeles, California. Reporterul, care se închipuia un intelectual, i-a adresat lui Durant următoarea întrebare:

– Dacă ar fi să vă rog să numiți personalitatea care a influențat cel mai mult secolul nostru (secolul XX), răspunsul ar fi Karl Marx?

Durant a tăcut un moment și apoi a răspuns:

– Ei bine, dacă folosiți cuvântul în sensul său cel mai larg, cea mai mare parte a acestei influențe ar trebui atribuită inventatorilor tehnici, unor oameni precum Edison. Fără îndoială, dezvoltarea electricității a transformat lumea mai mult decât orice propagandă marxistă. Apoi, dacă vă gândiți la idei, cred că influența lui Darwin este totuși mai mare decât cea a lui Marx, însă în cu totul alt domeniu. Principalul fenomen al timpurilor noastre nu este comunismul; este declinul credinței religioase care are tot soiul de efecte asupra moralei și chiar asupra politicii, deoarece religia a fost o unealtă politică. Însă astăzi, în Europa, aceasta nu mai este un instrument, are o influență redusă în luarea deciziilor politice – în timp ce, cu 500 de ani în urmă, papa avea o influență superioară în comparație cu a oricărui alt conducător de pe Pământ.

Mai târziu, în timpul aceluiași interviu, reporterul s-a întors către interviueat și a întrebat:

– *Dr. Durant, dintre toate personajele care populează Povestea civilizației, pe care ți-ar fi plăcut cel mai mult să îl cunoști?*

Durant a cântărit îndelung întrebarea și, cu o expresie impasibilă, a răspuns:

– *Madame de Pompadour.*

Reporterul a fost de-a dreptul consternat.

– *De ce? a întrebat acesta.*

Cu o sclipire ochi, Durant i-a răspuns:

– *Păi, pentru că era frumoasă, fermecătoare, seducătoare, era savuroasă – ce altceva ți-ai mai putea dori?*

Amintesc aceste două anecdote nu doar pentru a dezvălui opiniile lui Durant cu privire la influența inventatorilor și a biologilor asupra istoriei omenirii ori obiceiul său de a-și folosi inteligența pentru a-i dezarma pe jurnaliștii care își luau vocația sau pe ei înșiși prea în serios (remarcase odată că umorul este asemănător filosofiei, ambele sunt puncte de vedere născute dintr-o perspectivă amplă asupra vieții), ci mai degrabă pentru a arăta că opinia sa în evaluarea semnificației personalităților și a evenimentelor din istoria omenirii a reprezentat un aspect urmărit constant – uneori de două ori în același interviu.

Este pe deplin de înțeles ca Durant să se aștepte să fie pus în postura de a răspunde la astfel de întrebări. Ori de câte ori un om petrece mai mult de o jumătate de secol cercetând și scriind o istorie integrală a civilizației în unsprezece volume este firesc ca lumea să își dorească să afle la ce concluzii a ajuns în urma acestei cutezanțe; să descopere ce epoci, ce tipologii și ce realizări au fost considerate în mintea lui cele mai mărețe sau cele mai semnificative. Pe cine, spre exemplu, ar înscrie Durant în Cartea de Onoare a filosofilor drept cei mai mari gânditori din istoria omenirii? Pe cine ar considera el drept mari poeți adevărați; pe cei care au făcut să rezoneze cele mai profunde sentimente sute și mii de ani după trecerea lor în neființă? Și care ar fi acele cărți absolut perfecte care ar trebui citite pentru a primi cea mai elocventă – și utilă – educație? În toată cariera sa, Durant a răspuns cererii în

creștere a publicului pentru astfel de evaluări calificate punând mâna pe condei și meșteșugind o serie de eseuri care conțin ierarhiile personale ale „celor mai mari zece gânditori”, „celor mai mari zece poeți”, „celor mai bune o sută de cărți pentru educație”, „celor zece culmi ale progresului uman” și ale „celor douăsprezece date fundamentale în istoria omenirii”. Unele dintre aceste eseuri au fost publicate în periodice; altele au fost prezentate ca prelegeri în fața unui cerc exclusivist de participanți. Cu toate acestea, dacă nu te nimereai să cumperi acele reviste sau nu erai destul de norocos să participi la una dintre acele prelegeri, nu ar fi fost posibil să afli concluziile sale în privința acestor chestiuni. Din fericire, toate aceste eseuri au fost cuprinse în lucrarea *Cele mai strălucite minți și idei ale tuturor timpurilor*.

Întocmirea unui sistem de clasificare și apoi aplicarea acestuia asupra unei game atât de vaste de realizări umane reprezintă un demers sinuos, cu siguranță, dar care îi reușește într-o manieră genială lui Durant (ca întotdeauna); el nu doar prezintă dovezi convingătoare pentru selecțiile sale, ci îndeamnă cititorul să-și formeze propriile opinii și să privească, dincolo de împrejurări imediate (intuitive) și de cultura prezentă, într-un spațiu atemporal pe care l-a numit „Tărâmul Minții”, un fel de cămin de bătrâni al rațiunii, în care eroii speciei noastre continuă să trăiască și după ce și-au încheiat timpul și scopul în epocile în care au trăit, dar și unde a fi om este ceva lăudabil. De fapt, titlul primului capitol al acestei cărți vine tocmai să sublinieze conceptul său de bază: „Venerarea fără rușine a eroilor”.

Filosofia care rezultă din paginile tuturor cărților lui Durant, dar mai ales din *Cele mai strălucite minți și idei ale tuturor timpurilor*, este de netăgăduit „în favoarea omului” și servește evidențierii măreției patrimoniului nostru intelectual și artistic. Întrucât a căutat întotdeauna să se raporteze la realizările pozitive ale evenimentelor din istoria omenirii, Durant a fost cunoscut drept „filosoful blând” și „sfântul radical”. Mai pe scurt, a ales să pună în lumină, prin condeiul său, creștele cele mai semețe ale perfecțiunii din istoria speciei noastre.

Cartea de față cuprinde tot ce e mai bun din moștenirea noastră transmisă spre edificarea și beneficiul generațiilor viitoare, plină de bine cunoscuta erudiție, înțelepciune și capacitate unică ale lui Durant de a explica în termeni simpli și provocatori cele mai profunde evenimente și idei. Este o carte care poate fi la fel de bine o introducere minunată în scrierile lui Will Durant, dar și un rezumat, o cuantificare a geniului, un ghid de călătorie pentru evenimentele obligatorii din peisajul istoriei omenirii.

În multe privințe, este un îndrumător extraordinar și rațional pentru *Eroii istoriei* de Durant. Mai ales că, în timp ce *Eroii istoriei* prezintă o imagine de ansamblu a peste o sută de secole de realizări umane, *Cele mai strălucite minți și idei ale tuturor timpurilor* oferă aprecierile personale ale lui Durant asupra acestora. În plus, înglobează portretele a trei personalități (Darwin, Keats și Whitman) care fuseseră destinate să apară în cartea *Eroii istoriei*, însă, din cauza unei serii de nenorociri personale, culminând cu moartea lui Durant în 1981, au fost omise din text (iar ultimele două capitole planificate ale *Eroilor* – ultima carte a lui Durant – nu vor fi scrise niciodată).

Printr-o proză care se ridică uneori la măreția poeziei, *Cele mai strălucite minți și idei ale tuturor timpurilor* este o extensie a invitației de lungă durată făcute de Durant de a intra în lumea „celor mai buni dintre cei mai buni”, dar și un mijloc prin care se poate ajunge la recunoașterea și la înțelegerea geniului. Dividendele unei asemenea acțiuni sunt multe, așa cum a remarcat odată Durant:

Nu avem cum trăi în acel tărâm celest al tuturor geniilor fără să devenim puțin mai buni decât am fost. Și, deși nu vom găsi acolo visul amăgitor al tinereții, vom descoperi o binecuvântare blândă și o statornicie, o desfătare profundă pe care timpul nu ne-o poate răpi decât atunci când ia totul.

JOHN LITTLE

CAPITOLUL 1

VENERAREA FĂRĂ RUȘINE A EROILOR

DINTRE NUMEROASELE IDEALURI care, în tinerețe, au dat vieții sensul și strălucirea care lipsesc din perspectivele reci ale vârstei a doua, unul a rămas pentru mine la fel de clar și de plăcut ca întotdeauna – venerarea fără rușine a eroilor. Într-o epocă în care se tinde să se uniformizeze totul și să nu se venereze nimic, mă alătur victorianului Carlyle și-mi aprind lumânările precum Mirandola înaintea icoanei lui Platon la altarele marilor personalități.

Spun *fără rușine* pentru că știu cât este de perimat acum să acceptăm în viața de zi cu zi sau în istorie un geniu mai elevat decât noi înșine. Învățătura noastră democratică a uniformizat nu doar alegătorii, ci și liderii; simțim bucurie când demonstrăm că geniile cu care suntem contemporani sunt doar mediocrități și cele moarte, mituri. Dacă ar fi să-i dăm crezare istoricului H.G. Wells, Caesar a fost un nătărău și Napoleon un imbecil. Întrucât este contrar bunelor maniere să ne lăudăm pe noi înșine, obținem același rezultat demonstrând cu viclenie inferioritatea marilor personalități mondiale. În unii, poate, există un nobil și nemilos ascetism care ar smulge din inimi și ultima rămășiță de adorație și de venerație, ca nu cumva vechii zei să se întoarcă și să ne îngrozească din nou.

În ce mă privește, mă agăț de acest din urmă crez și descopăr în el o mulțumire și un stimul mai trainice decât cele provenite din extazele devoționale ale tinereții. Cât de firesc ar fi să îi recunoaștem marelui poet indian Rabindranath Tagore acea calitate care îi fusese atribuită de compatrioții săi o lungă

perioadă — *Gurudeva* („Maestrul venerat”) —, de ce ar trebui să ne închinăm în fața cascadelor și a piscinilor munților ori în fața unei luni de vară pe o mare liniștită și nu înaintea celui mai mare miracol dintre toate: un om deopotrivă genial și bun? Mulți suntem simple talente, copii isteți în jocul vieții, încât, atunci când geniul stă în fața noastră, nu putem decât să ne închinăm lui ca în fața unei manifestări a lui Dumnezeu, o continuare a creației. Astfel de oameni sunt însăși seva istoriei, pentru care politica și industria nu sunt nimic altceva decât trup și oase.

O parte a cauzei scolasticismului sec de care sufeream când James Harvey Robinson ne-a somat să ne umanizăm cultura a fost conceperea istoriei ca un flux impersonal de figuri și de „fapte”, în care geniul juca un rol atât de nesemnificativ încât și cronicile se mândreau cu ignorarea lui. Lui Karl Max i s-a datorat în primul rând această teorie a istoriei; era strâns legată de o viziune asupra vieții care se îndoia de omul excepțional, invidia talentul superior și îi preamărea pe cei modești ca moștenitori ai Pământului. În cele din urmă, oamenii au început să scrie istoria de parcă n-ar fi trăit-o deloc, de parcă n-ar fi trecut niciodată prin ea; golită de comediile sau de tragediile acelor bărbați zbu-ciumați ori frustrați. Scrierile însuflețite ale lui Gibbon și Taine au creat grămezi de cenușă de o erudiție irelevantă în care fiecare fapt era corect, documentat — și mort.

Nu, adevărata istorie a omenirii nu stă în jertfe și în recompense, nici în alegeri și în bătălii, nici chiar în vocea omului de rând; ea se regăsește în contribuțiile de durată aduse de genii la suma civilizației și culturii umane. Istoria Franței nu este, așa putea spune cu toată politețea, istoria poporului francez; a acelor bărbați și femei necunoscuți care au cultivat pământul, au peticit pantofi, au croit pânză și au vândut mărfuri (pentru că aceste lucruri au fost făcute peste tot și dintotdeauna) — istoria Franței este ceea ce au consemnat bărbații și femeile ei de excepție, inventatorii, oamenii de știință, cei de stat, poeții, artiștii, muzicienii, filosofi și sfinții, precum și ce au adăugat ei tehnologiei

și științei, măiestriei și decenței, poporului lor și omenirii. Și așa este pentru fiecare țară, și tot așa este pentru întreaga lume; istoria este, de fapt, istoria marilor oameni. Ce suntem noi, ceilalți, dacă nu doar cărămidă și mortar în mâinile lor, care ne modelează pentru a putea da naștere unui popor mai rafinat decât suntem? Prin urmare, văd istoria nu ca o scenă mohorâtă a politicii și a carnagiului, ci ca o luptă a omului de geniu cu inerția îndărătnică a materiei și cu misterul derutant al minții; lupta pentru a înțelege, a stăpâni și a se prelucra pe sine și societatea.

Văd oameni stând la hotarul cunoașterii scrutând orizonturi mai îndepărtate; oameni sculptând marmura în forme care îi înobilează pe oameni; oameni modelând popoare în instrumente mai bune ale măreției; oameni care creează un limbaj al muzicii și care dau muzicalitate limbajului; oameni visând la vieți mai senine — și trăindu-le. Există aici un proces de creație mai viu decât în orice legendă; o pietate mai reală decât în orice religie.

A contempla astfel de oameni, a ne strecura prin studiu într-o ucenicie modestă ca să-i privim cum muncesc și a ne încălzi la focul care îi consumă, asta înseamnă să recuperăm o parte din fiorul tinereții când credeam, în fața altarului sau în confesional, că îl putem auzi sau atinge pe Dumnezeu. În acea tinerețe plină de năzuințe credeam că viața este jalnică și că numai moartea ne putea arăta calea spre paradis. Ne-am înșelat; chiar și acum, în timp ce trăim, putem avea acces la el. Fiecare carte măreață, fiecare lucrare de artă revelatoare, fiecare consemnare a unei vieți devotate este o chemare și un acces nerestricționat la Câmpiile Elizee. Prea devreme am stins flacăra speranței și a venerației noastre.

Să schimbăm idolii și să reprimem lumânările.

ZECE „CEI MAI MARI” GÂNDITORI

CE ESTE GÂNDUL? Descrierea e derutantă pentru că include toate lucrurile prin care ar putea fi definit. Este primul lucru de care suntem conștienți și ultimul mister al ființei noastre. Toate celelalte lucruri ni se înfățișează drept forme ale sale și toate realizările umane își găsesc în el sursa și scopul. Apariția sa este marele punct de cotitură în drama evoluției.

Când a început minunea? Poate când valuri mari de gheață s-au revărsat neconținut de la pol răcind aerul, distrugând aproape toată vegetația, nimicind nenumărate specii de animale neajutorate și incapabile să se adapteze și împingând câțiva supraviețuitori într-o regiune tropicală îngustă unde, timp de generații, s-au agățat de ecuator așteptând ca furia Nordului să se topească. Sau probabil că s-a întâmplat în acele zile critice, când formele de viață obișnuite și învechite au fost anulate de gheața invadatoare, iar modelele de comportament, moștenite sau tradiționale, nu s-au bucurat de nici un succes într-un mediu în care totul a fost modificat, căci animalele înzestrate cu instincte de supraviețuire relativ complete, dar rigide au fost eliminate neputându-se schimba din interior pentru a face față schimbărilor din exterior; în timp ce animalul pe care îl numim om, înzestrat cu o adaptabilitate precară, a învățat și s-a ridicat la o supremație de necontestat deasupra tuturor speciilor din pădure și de la câmpie.

Probabil într-o astfel de situație extremă de viață și de moarte a început raționamentul uman. Aceleași reacții native incomplet dezvoltate, dar perfect adaptabile pe care le vedem astăzi la prunci și care îi fac mult inferiori unui pui de animal, lăsându-le,

totuși, ca recompensă, posibilitatea de a învăța – aceeași maleabilitate a salvat omul și manifestările superioare; în timp ce organisme puternice, precum mamutul și mastodontul, prădători supremi, nu au rezistat înghețului devenind simple surse pentru curiozitatea paleontologiei. Au tremurat și au murit, în timp ce omul, firavul om, a supraviețuit. Gândirea și descoperirile au început: confuzia instinctului nesigur a dat naștere primelor ipoteze timide, primei tentative de a trage o concluzie, primelor generalizări, primelor studii dureroase ale similitudinilor valorilor și ale regularităților secvenței, primei adaptări a lucrurilor învățate la situații atât de noi încât reacțiile instinctive și imediate s-au transformat în eșec total. Atunci, anumite instincte de acțiune au evoluat în moduri de gândire și în instrumente ale inteligenței: așteptarea vigilentă sau urmărirea prăzii s-a transformat în atenție; frica și fuga au devenit prudență și deliberare; combativitatea și atacul au devenit curiozitate și analiză; manipularea a devenit experiment. Animalul s-a ridicat în picioare și a devenit om, sclav într-o mie de circumstanțe, cu un curaj sfios în fața nenunțatelor primejdii, dar predestinat de-acum să fie stăpânul Pământului în felul său lipsit de trăinicie.

Aventura rațiunii umane

De la acea epocă obscură până la spațiul și timpul prezente, istoria civilizației a fost aventura rațiunii umane. Cu fiecare pas pe scara progresului s-a crezut că am evoluat încet și vremelnic la o putere mai mare și la o viață mai bună. Dacă ideile nu stabilesc istoria, invențiile o fac; și invențiile sunt condiționate de idei. Desigur, dorința, neliniștea năzuințelor noastre de nestăvilit ne provoacă să gândim; și oricât de motivate sau de inspirate ar fi, se știe că se va găsi o cale. Nu este astfel nevoie să rezolvăm vechea dispută dintre veneratorii de eroi, cum ar fi Carlyle și Nietzsche, care rezumă istoria la personalități ilustre, și disprețuitorii care, la fel ca Spencer și Marx, percep doar cauze economice în spatele evenimentelor

istorice; putem fi siguri că nici o presiune din partea circumstanțelor economice nu ar fi îndeajuns pentru progresul omenirii dacă nu ar fi intervenit scânteia edificatoare a gândirii.

Poate că Tarde și James au dreptate și toată istoria este o succesiune de invenții făcute de un geniu și transformate de oameni în convenții, o serie de inițiative luate de lideri cutezători și răspândite în rândul maselor de valurile imitației. Nu există îndoială că începutul și apogeul fiecărei epoci sunt marcate de un mare geniu, vocea și reperul epocii sale, moștenitorul și interpretul trecutului, ghidul și deschizătorul de drumuri spre viitor. Dacă am putea găsi în fiecare epocă a prezentei civilizații figura reprezentativă și dominantă în gândire, ar trebui să avem o vie privire de ansamblu a istoriei noastre. Însă, pe măsură ce ne confruntăm cu sarcina de a selecta aceste personaje ale scenei în jurul cărora gravitează piesa, suntem descurajați de o multitudine de obstacole. Care va fi testul nostru suprem? Cum vom ști pe cine să nominalizăm și pe cine să omitem din lista oamenilor de geniu?

Criteriile

Ei bine, vom fi nemiloși și dogmatici în această privință; și, cu toate că ne va frânge inimile, nu vom accepta în lista noastră nici un erou al cărui gând, oricât de iscusit sau de profund ar fi fost, nu a avut o influență durabilă asupra omenirii. Acesta trebuie să fie testul nostru suprem. Vom încerca să ținem cont de originalitatea și de domeniul de aplicare, de veridicitatea și de profunzimea fiecărui gânditor; însă ceea ce trebuie să avem în vedere mai presus de toate este amploarea și durabilitatea influenței asupra vieților și minților oamenilor. Doar așa putem controla, într-o oarecare măsură, prejudecățile noastre personale pentru a ajunge la o imparțialitate moderată în alegerea noastră.

Și cum vom defini un „gânditor”? Probabil că termenul va cuprinde filosofi și oameni de știință – însă numai pe aceștia? Să includem oameni precum Euripide sau Lucretius, ori Dante, Leonardo,